
Sema Özdemir, **Dâvud Kayserî’de Varlık, Bilgi ve İnsan**
(İstanbul: Nefes Yayınları, 2014), 336 s.

Düşünce tarihimizde felsefî ilimler kadar dinî ilimlerin de önemli rolü olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. İslam felsefesi ve Kelam gibi ilim dallarına dair önemli eserler kaleme almış olan düşünürlerin temel görüşlerini incelemeyip gün yüzüne çıkarmak kadar; tasavvuf alanında da önemli eserler kaleme almış olan düşünürlerin görüşlerini inceleyip ortaya koymak da düşünce tarihimizi anlamamıza büyük katkı sağlayacaktır. İşte bu bağlamda felsefe-tasavvuf sentezini gerçekleştirdiği kabul edilen İbn Arabî’nin en önemli şârihlerinden ve Ekberî ekolün 14. yüzyıldaki önemli bir temsilcisi olan Dâvud Kayserî’nin düşünce tarihimize katkılarının ortaya çıkarılması da büyük önem taşımaktadır.

Yukarıdan belirtilen önemli hususlara binaen yazar Dâvud Kayserî’nin varlık, bilgi ve insan konularına dair görüşlerini inceleme konusu yapmıştır. Kitap giriş, üç bölüm ve eklerden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yazar ilk olarak çalışmanın genel çerçevesini ortaya koyar. Bu bağlamda Kayserî’nin düşüncelerini ortaya koymak amacı ile Türkiye’de ve yurt dışında yüksek lisans tezi, doktora tezi, kitap, makale, sempozyum bildirileri ve tercüme düzeyinde yapılmış olan çalışmalar hakkında genel bilgi vererek lüiteratür değerlendirmesi yapar (s. 15). Bunun ardından başta çalışmanın temel kaynakları olan Kayserî’nin telif ve şerhler düzeyindeki eserleri ile birlikte çalışmanın ikincil kaynakları arasında yer alan kaynaklara dair bilgi verildikten sonra çalışmanın konusu, yöntemi ve amacına dair genel bilgilere yer verir. Daha sonra ise Kayserî’nin hayatı ve eserleri incelemeye geçen yazar, özellikle dönemin sosyal, siyasî ve ilmî ortamına dair doyurucu bilgi vererek dönemin genel şartlarına ışık tutar (s. 24).

Yazar, önceki çalışmalara nisbeten Kayserî’nin ilmi kişiliğinin şekillenmesinde önemli rolü olan ilmi seyahatlere dair daha geniş

bilgi verir. Bu bağlamda Özdemir, Kayserî'nin, Konya, Kahire, Niksar, Tebriz ve İznik'te bulunduğu muhtemel tarihler, bu şehirlerdeki medreseler ve önemli ilim adamları hakkında bilgilere yer verir. Yazar girişin son kısmında ise Kayserî'nin eserlerinin yöntem ve üslûbuna dair temel bilgiler verdikten sonra, müellife aidiyeti kesin olarak bilinen beşi telif ve dördü şerh olmak üzere dokuz esere dair bilgiler verir (s. 60). Kayserî'nin, kendi eserleri dışında istinsah ettiği bazı eserlere dair de bilgi verir. Özdemir, neredeyse Kayserî'nin eserlerinin tamamının tahkik ilminin çeşitli meseleleri üzerine kalem alındığını ifade ederek, birçok eserinde konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için mukaddimeler yazdığını, kapalılıktan uzak son derece düzenli bir anlatım tarzına sahip olduğuna vurgu yapar. Özdemir'in, Kayserî'nin eserlerini incelerken; gerek Türkiye'de gerekse de yurt dışında Kayserî'nin eserleri üzerine yapılmış olan tahkik, şerh, telif ve tercüme düzeyindeki çalışmalara dair bilgilere dipnotlarda yer vermesi önem taşımaktadır.

Özdemir, kitabın birinci bölümünde Kayserî'nin varlık meselesi hakkındaki temel görüşlerine yer verilmiştir. Varlık düşüncesini "vücûd" kavramı temelinde ortaya koyan müellifin görüşlerine yer vermeden önce lafzî ortaklık bakımından ve manevi ortaklık bakımından "vücûd" kelimesi ele alır. Yazar, lafzî anlamda "vücûd" kavramına üç farklı anlam veren Kayserî'nin; bu kavramın Tanrı ve mümkün varlıklar arasında ortak bir lafız olarak kullanılmasını reddettiğini; böylece filozofların görüşlerini eleştirdiğini ifade eder (s. 75). Bu bağlamda yazar Kayserî'nin, varlığın Tanrı'da ve mümkün varlıkta "müşekkek" şekilde yani farklı derecelerde bulunmasına da karşı çıktığını belirterek, burada temel kaygının "varlığın birliği" düşüncesini korumak olduğunu vurgular. Daha sonra "vücûd" kavramı ile ilintili olarak Kayserî'nin düşünce sisteminde önemli yeri olan adem, sübut, husûl, tahakkuk, ilim, rahmet ve nur kavramları inceleyen Özdemir, bunların Kayserî'nin varlık düşüncesinde taşıdıkları anlama yer verilmiştir (s. 81).

Eserde, temel olarak varlığın birliği düşüncesinin benimseyen Kayserî'nin, bu fikri koruyarak birlik ile neyi kastettiği ve onun düşüncesinde kesretin taşıdığı anlam ile "bir" ile "çok" arasındaki ilişki ele alınmıştır. Özdemir, birlik ve çokluğun mahiyeti konusunda bu iki kavramı itibari olarak görenlerin yanı sıra bunların vü-

cûdî olduğu görüşünde olanların varlığına dikkat çekerek Kayserî'nin bu görüşlerden birini reddedip diğerini kabul etmek yerine iki görüşün de haklı ve yanlış tarafları olduğu kanaatini taşıdığını belirtir. Kayserî'nin varlık düşüncesinde, birliğin çeşitleri bağlamında Hakk'ın el-Ahad ve el-Vahid olmak üzere iki tür birliğinin olduğu; ilkinde birliğin hiçbir nisbet kabul etmeyen Hakk'ın zatının birliği anlamında, ikincisinde ise birliğin bir sıfat ve kendisine sonsuz nisbetlerin yüklendiği bir merteye olduğu ifade edilir (s. 85).

Sufi düşüncede “bir” ve “çok” irtibatının açıklanması bağlamında yaratma, Tanrı'nın bilgisine dayandırılmaktadır. Özdemir, bilginin var olmasının ise ilim, âlim ve malûmun varlığını gerektirdiğine vurgu yaparak, muhakkik sufilerin bu üçlü ve itibari çokluğu ferdiyet-i selâse olarak ifade ettiklerini belirtir. Yazar, daha sonra a'yân-ı sâbite, nefes-i rahmanî ve ilk akıl gibi kavramların; Kayserî'nin varlık düşüncesinde taşıdıkları anlamlara yer verir. Kayserî için a'yân-ı sâbite kavramının; ilahî isimlerin Hakk'ın ilminde bulunan ma'kûl suretleri anlamı taşır (s. 93). Özdemir, Kayserî'nin varlık düşüncesinde bu suretlerin zâttan kaynaklanan sevgi sebebiyle ve sadece Hakk'ın bildiği gayb anahtarlarının zuhur ve kemal talebi sebebiyle feyz-i akdes vasıtası ile ilahi zâttan taşıdığı ifade eder (s. 94). Nefes-i rahmanî kavramı hakkında ise sufilerin, filozofların “birden ancak bir çıkar” ilkesini kabul ettiklerine dikkat çeken yazar, filozofların ilk akıl dedikleri şeyin Kayserî'nin düşünce sisteminde nefes-i rahmanî olduğunu belirtilir (s. 98). Ancak yazar, filozofların sudûr sisteminde Tanrı'nın sadece kendisinden ilk çıkan şeyle irtibatlı olduğu düşüncesini taşıdıklarını; buna karşı sûfîlerin de nefes-i rahmanînin tüm varlıklara ulaştığı ve her mevcudun Tanrı ile irtibat kurabileceği düşüncesinde olduklarını ortaya koyar. Özdemir, Kayserî için ilk aklın rabbın er-Rahman ismi anlamında olduğunu ve onun ilk akıldan küllî ruh, ruh-u Muhammedî ve hakikat-ı Muhammedî şeklinde bahsettiğini belirtir. Özdemir, bu bölümün son kısmında ise varlığın küllî mertebeleri konusu inceleyerek, vücûd mertebeleri hakkında ikili, üçlü, beşli, yedili ve daha fazla tasnifler yapıldığı belirtip, Kayserî'nin vücûd mertebelerini dört esas üzerine tasnif ettiğine değinir. Kayserî, ilk olarak âlemlerin tasnifi esasına dayanarak, a'yân-ı sâbite, ceberût, melekût, mülk ve insan şeklinde küllî âlemleri ve aslî mertebeleri beşe ayırmaktadır. Kayserî'nin ikinci tasnifte gayb derecelerini esas aldığını, üçüncü tasnifte ilahi isimleri esas aldığını ve dördüncü tasnifte ise birlik

mertebesine yakınlığı esas aldığı belirten yazar, bu tasnifler hakkında detaylı bilgilere yer verir(s. 104).

Kitabın ikinci bölümü olan *Dâvûd Kayserî’de bilgi meselesi* başlığı altında Özdemir, ilk olarak bilginin tanımı ve imkânı konusunu ele almaktadır. Bu bağlamda Kâtip Çelebi’nin *Keşfü’z-Zünun*’da yer verdiği bilginin farklı tanımlarını aktarır(s. 117). Kayserî’nin, bilgi konusunu ele alırken marifet, ilim ve hikmet kavramlarını esas aldığı belirten yazar, bu kavramların onun bilgi tasavvurunda taşıdıkları anlamı aktarıp, Kayserî’nin bilgi anlayışının “eşyanın hakikatini olduğu gibi idrak etmek, bu hakikatleri lazımları ile birlikte bilmek ve bu bilgiye uygun amelde bulunmak” şeklinde özetlenebileceğini belirtir. Gerçek bilginin eşyaya ait hakikatlerin idraki ile mümkün olduğu düşüncesinde olan Kayserî, bilginin imkânı konusunda ise aklı sınırlı görmektedir. Kayserî’ye göre hakikatleri, olduğu gibi idrak etmek aklın çok üstünde bir merteye olup, böyle bir idrak kalbin üzerindeki perdeleri kaldıracak rabbanî bir nura muhtaçtır. Burada Kayserî’nin, aklın sınırlılığını vurguladıktan sonra kalbe özel bir önem atfettiğini belirten Özdemir, bir şeyin hakikatinin bilgisinin ancak *Vücûd-ı Mahz* ile arasındaki perdeyi kaldırarak, Hakk’ın nuru ile aydınlanan, arınmış bir kalbe tecelli edeceği düşüncesinin Kayserî’nin bilgi sisteminde önemli bir yer tuttuğunu ifade eder (s. 125).

Kayserî, bu ilahi tecelli sayesinde baş ve gönül gözlerinden perdelerin kalkıp basar ve basiret nurunun birleştiğine dikkat çekerek, keşfî bilginin mertebesinin hem fikirden hem de tüm ilimlerin mertebesinden üstün olduğuna vurgu yapar. Kayserî, beş küllî âlemdaki suretlerin bilgisinin akıl ile değil kalp ile elde edildiğini belirterek, bilgi elde etmede kalbin genişliğine değinir. Daha sonra Tanrı’yı bilmenin imkânı konusunu inceleyen Özdemir, sûfîlerin bunu mümkün gördüklerini; İbn Arabî’nin Hakk’ı bilmenin âlemden yola çıkmak, Hakk’ın kendisine bizzat delil olduğunu idrak etmek ve suretlerin bir birinde zuhur etmesi olmak üzere üç yola olduğuna yer verir (s. 133). Kayserî’nin bu görüşe katılıp bu üç yola dair açıklamalarına yer verir. Daha sonra ilahî isimlerin hükümleri, ilah-ı mu’tekad, rû’yetullah ve ariflerin hayreti meselelerini ele alan yazar, Kayserî’ye göre aklın hayretinin onun sınırlılığından kaynaklanmasından dolayı olumsuz görüldüğü, fakat peygamberler ve velilerin hayretinin ise cehaletten değil de bilgidan kaynaklanan bir

hayret olması dolayısıyla övülen bir hayret olduğuna işaret eder (s. 140). Özdemir, bu bölümün ikinci kısmında Kayserî'nin ilmi ilahînin tanımı, konusu, mesele, ilkeleri ve amacına dair görüşlerini ortaya koymaya çalışır. Kayserî'nin "ilahî isim ve sıfatlar ile bunların hüküm ve lazımlarının mazharlarda nasıl zuhur ettiğinin bilgisini ve harici hakikatlerin bilinmesi" şeklindeki ilm-i ilahi tanımına yer verir. Yazar bu bağlamda Kayserî'nin görüşüne göre ilm-i ilahîyi felsefe ve kelamdan ayıran temel noktanın seyr-ü sülûk olduğuna vurgu yapar (s. 148).

Yazar, Kayserî'nin ilimler tasnifinde ilmî ilahînin yerini ortaya koymadan önce sırasıyla Aristo, Platon, Cabir bin Hayyan, Kindî, Farabi, Âmirî, Harizmî, İbnü'n-Nedim, İhvan-ı Safa, Ebu Hayyan Tevhidî, İbn Sina, İbn Butlan, İbn Rüşd, Kutbeddin Şirazî, İbnü'l-Ekfani, İbn Haldun, Suyutî, allame Hafid, Zekeriya Ensarî, Kâtip Çelebi, Tahanevî, Taşköprülüzade ve Şaçaklızade'nin ilimler tasnifi konusundaki görüşlerine kısaca değinir (s. 152). Bu ilim adamları arasında Tahanevî, İbn Haldun, Suyutî, Allame Hafid, Zekeriya el-Ensarî ve Şaçaklızade gibi belli isimlerin, ilimler tasnifinde tasavvufa yani ilm-i ilahiye bir ilim dalı olarak yer verdiklerine vurgu yapar. Daha sonra Kayserî öncesi sûfîlerden İbn Arabî, Konevi ve Kâşanî'nin ilimler tasnifine yer vererek, onların ilimler tasnifinde ilm-i ilahinin merkezî bir yere sahip olduğunu ortaya koyar (s. 160). Konu ile ilgili son olarak yazar, Kayserî'nin şer'î, aklî ve arabî olmak üzere üçlü ilimler tasnifi detaylı olarak ele alınmış olup, müellifin ilm-i ilahiye aklî ilimlere dâhil ettiğine değinir. Bu bölümün son kısmında Özdemir, ilm-i ilahînin pratikteki tezahürü başlığı altında Kayserî'nin düşünce sisteminde; nefsin arındırılması, seyr-ü sülûkün mahiyeti ve keyfiyeti, müşahede, keşfin mahiyeti, çeşitleri ve keşfi bilginin mizanı konuları farklı yönleriyle ele alır (s. 172).

Kitabın üçüncü bölümünde gerek felsefe tarihinde gerekse dinler tarihinde farklı boyutları ile ele alınan kelime/logos doktrini incelenmektedir. Âlemin aşkın ile ilişkisinin boyutlarını tartışan bu doktrin önemi insanın âlemdeki yerinin belirlenmesi bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Özdemir, bu bağlamda Yunan felsefesi tarihinde Heraklitus, Anaxagoras ve Stoacıların görüşlerine yer verdikten sonra konunun Yahudi ve Hristiyan kelamındaki etkisini ele alır. Burada özellikle kavramın Stoacıların görüşleri ile Ya-

hudi düşüncesindeki anlamını uzlaştırmaya çalışan Philon'un görüşlerine yer vererek İbn Arabî'nin de Philon'un düşüncelerinden etkilendiğine dikkat çeker. Yazar ayrıca İbn Arabî'nin bu konudaki düşüncelerinin; Stoacılar ve Yeni Eflatunculuk gibi Helenistik unsurların yanı sıra İsmailîler ve Hallac'ın düşünceleri gibi İslamî etkilerin altında şekillendiğine de vurgu yapar (s. 195).

Özdemir, kelimcilerin "El-Kelime" doktrininin "halku'l Kur'an" görüşü, Gazzalî'nin "el-Mutâ" fikri ve İsmailîlerle Karmatîlerin "masum imam" düşüncesi olmak üzere üç başlık altında incelediklerini belirtir. Bu konular hakkında Mu'tezile, Eş'arîler, Ehl-i Sünnet, Haşviyye, Bâtınîler ve Şia'nın görüşlerine yer verildikten sonra Kayserî'nin konuyla ilgili görüşleri incelenir. Özdemir, Kayserî'nin kendinden öncekilerin görüşlerinin bütünüyle kabul veya reddetmek yerine onların doğru ve yanlış yönlerini ortaya koyarak kendi görüşlerini nasıl temellendirdiği ortaya koyar. Daha sonra kalp, vech-i hâss, fass ve hikmet olmak üzere dört temel kavramın "el-Kelime" ile ilişkisini ele alan yazar, bu bağlamda Kayserî'nin görüşlerini ortaya koyar (s. 222). Çeşitli itibarlarla kelimeye verilen farklı isimlerden hakikatü'l Hakaik, Hakikat-ı Muhammediyye, Nur-u Muhammedî, Ruh-u Muhammedî, el-Vâlidü'l-Ekber/Âdem-i Hakiki/Âdem-i Evvel/Nefs-i Vâhide/Ayn-ı Vâhide, Nüsha, Ümmü'l Kitab, Kalem-i A'lâ, el-Aklu'l-Evvel, el-Muallimu'l Evvel, el-Mevcudu'l- Evvel ve Halife kavramlarına yer veren Özdemir, Kayserî'nin düşüncesinde bu kavramlara dair detaylı bilgi vererek bunlardan her birinin "el-Kelime"nin hakikatine işaret ettiğine vurgu yapar (s. 231).

Yazar bu bölümün sonunda ise Kayserî'nin düşüncesinde insan-ı kâmilin "el-Kelime"nin dış dünya ile irtibat halinde bulunduğu konumun adı olduğunu belirtir. Kayserî'nin bu temel düşüncesinden hareket ile insan-ı kâmilin şehadet âleminde zuhur ederek hem kendisinin hem de terbiye edeceği mevcutların kemale ulaşmasına yardımcı olduğuna dikkat çeker. Kayserî'nin düşünce sisteminde insan-ı kâmil kavramı, mutlak anlamda kendi kemalini tamamlamış bütün insanlar için kullanılsa da işaret ettiği asıl kişi Hz. Muhammed'dir (s. 253). Yazar, müellifin düşünce sisteminde insan-ı kâmile ait kemalin, nübüvvet ve velayet olmak üzere iki şekilde zuhur ettiğini işaret ederek, nübüvvet ve velayet konularına dair felsefe, kelim ve tasavvuf alanlarındaki temel tartışmalara değinir

(s. 257). Bu konulardaki farklı görüşlere yer verdikten sonra özellikle muhakkik sûfilerden sayılan İbn arabî, Konevi, Kâşânî ile birlikte Kayserî'nin görüşlerine yer verir.

Sonuç bölümünde kitabın bölümleri hakkında özet bilgiler vererek genel bir değerlendirme yapan Özdemir, ekler kısmında birinci ekte Dâvud Kayserî'nin kullandığı terimler sözlüğüne, ikinci ekte tablolara, üçüncü ekte Orhan bey medresesine ait vakfiyenin tercümesine, dördüncü ekte ise Dâvûd Kayserî'nin İznik'teki kabri ve tarihi çınarın fotoğrafına yer verir. Son olarak bibliyografya, ayet, hadis, kelime ve şahıs isimlerinin dizinine yer verir.

Genel anlamda Ekberî ekolün düşünce sisteminin günümüzde sağlıklı bir şekilde gün yüzüne çıkartılıp düşünce mirasımız içerisindeki yeri ve katkısının tespit edilmesi özel anlamda ise Osmanlı devletinin ilk resmi müderrisi olan Dâvûd Kayserî'nin düşünce sisteminin ortaya çıkarılması bağlamında bu konuda gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış olan sınırlı çalışmalara bu çalışmanın önemli bir katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Kitapta ele alınan konulara dair yeri geldikçe önemli görülen filozoflar, kelamcılar ve mutasavvıfların görüşlerine yer verilmesi de çalışmaya daha geniş bir perspektif kazandırmıştır. Ayrıca gerekli görülen yerlerde konuların anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla dipnotlarda açıklayıcı nitelikte bilgilere yer verilmesi de çalışmanın önemli özelliklerindedir. Yazarın çalışma boyunca Kayserî'nin varlık, bilgi ve insan konularındaki düşüncelerini sistematik bir tutarlılık içerisinde ortaya koyarak, gayet açık ve akıcı bir üslup kullanması da okumayı kolaylaştırıcı niteliktedir.

Sadi YILMAZ

Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı

